

geschiktheid van sommige stammen en rassen, om tot het cultuurstandpunt te worden opgeheven, vindt van deskundige zijde hoe langer hoe sterker tegenspraak ⁸⁾).

Neemt bij al het gezegde nu nog in aanmerking, dat de wetenschap in onze eeuw niet, als in de Middeleeuwen, binnen de muren der kloosters besloten of zelfs tot de kringen der universiteit beperkt blijft, maar dat zij op allerlei wijze met het leven in verband staat en dat leven verrijkt en veraangenaamt. De wonderen der wetenschap worden geëvenaard door de wonderen der techniek, welke het weten aan het kunnen dienstbaar maakt, en den menschelijken geest ook practisch doet heerschen over de natuur. Beide hebben tezamen en in vereeniging met nog vele andere factoren de cultuur tot eene hoogte opgevoerd, welke tevoren nimmer is bereikt; ze hebben vele individuen en klassen der maatschappij van knellende banden bevrijd, aan het leven zelfs van den arbeider eene zekere, vroeger ongekende weelde geschonken, den arbeid zelven, door de Renaissance geminacht, in zijne eere hersteld, naast adel en geestelijkheid aan een nijveren en bloeienden burgerstand het aanzijn geschonken, staat en kerk voor andere problemen gesteld en tot eene veelszins andere en moeilijker taak geroepen, de gansche strooming van den tijd in eene democratische richting gestuurd. Het is er ver van daan, dat deze cultuur louter zegen heeft verspreid. De ondermijning van alle godsdienstige en zedelijke grondslagen, de deerniswaardige toestanden van het proletariaat, de socialistische, anarchistische en nihilistische woeelingen leeren dit wel anders. Maar ook al deze bewegingen zijn een bewijs voor de stelling, dat wij in eene gansch andere wereld, dan onze voorouders, leven. En wij weten niet, wat er in de toekomst nog meer veranderen zal. Wij staan blijkbaar niet aan het einde, maar aan het begin van eene ontwikkeling; welke veroveringen er nog in wetenschap en techniek gemaakt zullen worden, en welke nieuwe toestanden tengevolge daarvan in maatschappij en staat zullen intreden, wij kunnen het niet zeggen, maar voor grootsche verwachtingen bestaat er alleszins grond. God is bezig, groote dingen in deze tijden te doen.